

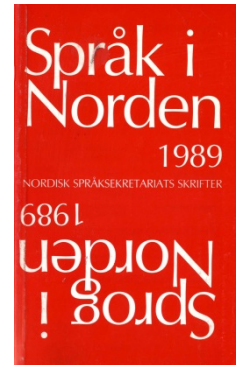
Sprog i Norden

Titel: Det nordiska språksamarbetet. Idéer och framtidsuppgifter

Forfatter: Ulf Teleman

Kilde: Sprog i Norden, 1989, s. 14-32

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Det nordiska språksamarbetet. Idéer och framtidsuppgifter

Av Ulf Teleman

När man talar om nordiskt språksamarbete kan man betona antingen det nordiska eller samarbetet. Dvs. man kan se huvudmålet som att »bevara och förstärka den språkliga gemenskapen i Norden och främja den nordiska språkförståelsen», som det står i instruktionen för det nordiska språksekretariatet. Eller man kan lägga tonvikten vid samarbetet mellan de nationella språknämnderna: en viss arbetsdelning skulle kunna ske, eftersom språken och samhällena liksom arbetsuppgifterna är så lika.

Historiskt sett, genom Nordiska rådets initiativ, är den nordistiska aspekten den dominerande. Därför ska jag börja med att se lite närmare på idéerna, ideologin, bakom det nordiska språkarbetet. Därefter ska jag spekulera om de framtida livsvillkoren för våra nordiska språk. Slutligen ska jag peka på några arbetsuppgifter som avtecknar sig mot bakgrunden av ideologin och det tänkta språkpolitiska läget i den närmaste framtiden.

1. Idéerna

Det vanliga är (se Einar Lundeby i en kommentar till Bengt Lomans översikt i rapporten från symposiet på Sundvollen. Nordisk språksekretariats rapporter 2 1981, 35) att man tar önskvärdheten av förbättrad internordisk kommunikation för given. Man förutsätter utan vidare diskussion att den starka känsla av gemenskap som obestriddligen finns mellan de nordiska folken bör bevaras och fördjupas.

Men vad är det som säger att en viss gemenskapskänsla, ett visst mått av språklikhet, ett visst mått av inbördes kommunikation definitionsmässigt bör bevaras och förstärkas?

Om det föreligger ett visst mått av släktskapskänsla mellan kusiner, bör den då nödvändigtvis fördjupas? Om människor har en känsla av utstötthet, bör också denna känsla fördjupas?

Dvs. för att inte talet om nordisk gemenskap bara ska låsa diskussionen och sluta i avsjungandet av hymner, så måste vi gå vidare och motivera stärkandet av den nordiska gemenskapen och den internordiska kommunikationen med hänvisningar till andra, mera basala mål. Detta är särskilt viktigt eftersom mycket tyder på att dagens intresse för nordiskt kulturellt och språkligt samarbete ska ses som en omvänd reflex av den nordiska gemenskapens reella försvagning. Med krav på intensifierat kulturellt och språkligt samarbete söver man in det dåliga samvetet när man tvingats konstatera att det inte blev något nordiskt försvarssamarbete, ingen nordisk ekonomisk union, ingen nordisk telesatellit.

Så länge vi som representerar gemenskapskänslan bara talar med varandra, behöver vi inte lägga fram några argument för den. Det är när vi vill övertyga människor som prioriterar andra lojaliteter eller som inte drar de rätta slutsatserna av sin latenta hållning, som det blir nödvändigt att resonera om värdet av nordisk språklig gemenskap.

Jag har i andra sammanhang (Sundvollen-rapporten, 54) urskilt några historiska huvudlinjer i argumentationen för nordisk språksamverkan och språkvård:

a) Religiösa föreställningar: Världens språksplittring ses som ett syndastraff med utgångspunkt i Bibeln och det är en kristens plikt att minska denna förbistring. Detta är knappast en särskilt intressant argumentation idag. I princip är det dessutom en plädning för skrotande av nationalspråken, dialekterna, minoritetsspråken till förmån för en övergång till ett internationellt enhetsspråk, t.ex. angloamerikanskan.

b) Politisk-psykologiska föreställningar: Det finns en grundläggande skandinavisk identitet som döljs av historiskt slagg. Det gäller att återfinna denna identitet genom att återupprätta dess språkliga uttryck. På det viset frigörs andliga krafter. Så formulerad låter kanske inte argumentationen särskilt modern, men jag misstänker att många som kämpar för

en samnordisk språkbaserad identitet tänker ungefärligen i de här banorna.

c) Maktpolitiska spekulationer: Språklig enhet underlättar politiskt och ekonomiskt samgående som behövs för att Norden ska bli starkt nog utåt och inåt, starkt nog för att kunna överleva och stå emot det externa trycket. Detta är ett mera tidsenligt sätt att tänka och uttrycka sig. Problemet är bara att man måste veta varför egentligen vi måste stå emot det externa trycket, dvs. vi måste fortsätta en argumentering som eljest stannar på halva vägen. Annars gör vi inget intryck på folk som bekänner sig till Europa och världen och som inte har något till övers för de nordiska ankdammarna, ens om de får rinna ihop till en något större pöl.

En sådan fortsatt argumentation skulle, som jag ser det, bygga på sambandet mellan graden av reell demokrati och storleken av den befolkning som demokratin omfattar.

d) Ekonomiska intressen: Om språken blir mera lika eller om folks förmåga och vilja att förstå varandras språk ökar, så blir marknaden för språkliga produkter större: tidningar, tidskrifter, böcker, språkburen underhållning. Man kan tillägga att ökad språklig gemenskap skulle underlätta en ekonomisk integrering i Norden. Redan nu är det lätt att göra affärer över Nordens gränser och lättare skulle det bli.

e) Kulturpolitiska perspektiv: Konsumenterna får tillgång till ett större utbud av texter. (Det här är en konsumentorienterad spegelbild av den säljarorienterade (d).) En relativt liten ansträngning skall till för att lära sig läsa det som skrivs på de andra skandinaviska språken. Man kan jämföra vilken insats det kostar att på motsvarande vis få tillgång till den engelska, tyska eller franska textproduktionen. Också för dem som agerar på den kulturella arenan (författare, musiker, mediefolk, konstnärer etc.) skulle troligen en språklig integrering av Skandinavien medföra större spelrum, plats för fler livaktiga kulturella centra.

Språksamarbetet får olika inriktning beroende på vilka bevekelsegrunder som är viktigast. (b) leder till en historicistisk hållning: man försöker återuppliva de äldre språkstadier som tydligare manifesterade den nordiska gemenskapen.

Om grundvalen för språksamarbetet är (c) blir målet en språklig enhet inåt som vänder taggarna utåt. Man blir puristisk och vill inte att språklig enhet vinnas genom att man lånar in samma engelska lånord.

Den sista typen av argument, (d) och (e), bejakar alla former för ökad internordisk kommunikation och begriplighet. Purism och historicism ger med denna utgångspunkt ofta fler problem än de löser från internordisk synpunkt.

2. Framtiden

Innan vi går in på de konkreta arbetsuppgifterna i framtiden måste vi också fundera lite över de nordiska språkens framtidsvillkor. Ett studium av den äldre och nyare språkhistorien ger vid handen att den medvetna språkstyrningen, språkplaneringen, har betytt rätt lite för våra språks utveckling. Vad som däremot har varit betydelsefullt har varit de samhälleliga villkor som gällt för den språkliga kommunikationen, språkets ekologi. Troligen har en språkplanering som griper in i denna ekologi större chanser att bli framgångsrik än en språkplanering som vill direkt reglera det språkliga normsystemet.

Hur kommer då våra språks ekologi att te sig i framtiden? Låt mig spekulera lite över detta.

Tre händelser tror jag vi kan förutsäga som alla kommer att ha inverkan på vårt språkbruk och på våra språk: europeiseringen, datoranvändningen, etermedierna. Dessa tendenser är naturligtvis lika intressanta att begrunda från den särskilt språkliga språkvårdens som från den nordistiska språkvårdens synpunkt.

a) *Europeiseringen* verkar oundviklig idag. Den är en logisk konsekvens av det ekonomiska system som gäller och som det inte syns något slut på. Förr eller senare kommer EG att reducera de nuvarande nationella gränsernas betydelse, dvs. människor, tjänster, varor, kapital kommer att röra sig fritt, så som EG-entusiasterna idag drömmer om att de ska göra. P.G. Gyllenhammar, Volvochefen, skrev en artikel i Dagens Nyheter i somras där han lyriskt talar om det nya Europa:

I den svenska debatten om EG och dess inre marknad talar vi mest om avskaffandet av tullar och handelshinder för varor.

Ute i Europa talar man lika mycket om hur livet ändras för människan. De unga européerna kommer att kunna fritt välja land för sin högre utbildning. Olika länders examina kommer att godkännas i hela EG. Färdigutbildade européer kan söka arbete i vilket EG-land de vill.

Den enskilde har frihet att investera och spara varhelst han vill – även i bostäder och fritidshus. Förmodligen kommer EG att få en enda gemensam valuta och man slipper allt krångel med växlingskurser.

Med dessa friheter kommer troligen ett rikare kulturutbyte och vi får ta del av varandras konstnärliga utveckling.

Det är i denna nya gemenskap vi måste vara med. Eljest hamnar vi i en nordisk isolering, i utvecklingens bakvatten och skilda från vårt europeiska arv.

I det nya Europa tonas rollen för våra nationella regeringar. Politikerna får mindre makt över vardagslivets detaljfrågor. Det kommer inte att finnas behov av detaljregleringar och politiska krångligheter. Det svenska kommer att finnas kvar, men friheten att välja kommer att öka.

Anta att Gyllenhammar får rätt. Vad kommer en sådan utveckling att betyda för nationalspråken i Norden? Hur länge kommer medlemsländernas språk att vara likaberättigade inom gemenskapens administration? Även om man där av politiska skäl blir tvungen att kosta på sig en dyr och tungrodd översättnings- och tolkningsapparat, kommer man nog inte att göra det i de allt mäktigare och allt färre *storföretagen* i gemenskapen: där kommer nog den s.k. europeiseringen att accelerera övergången till angloamerikanska som lednings-språk. Språken kommer heller inte att vara likvärda i *utbildningens* prestige-centra. Efterhand misstänker jag att de mindre ländernas universitet kommer att gå över till angloamerikanska, i samband med att de vill bygga upp utbildningar som säljer inom hela marknaden, utbildningar som

ungdomar från andra länder kan tänka sig att välja. Prestige-
ämnena kommer nog att dra med sig resten av universitetet,
som vill sola sig i glansen av de institutioner som är attrakti-
va på europeisk nivå. De högtbildade, som kan ta jobb
överallt, kommer snart att ingå blandäktenskap. Finlands-
svenskarna och våra egna minoriteter kan tala om för oss
vilket resultatet blir för gemenskapens små språk. Troligen
kommer också *kulturen*, i första hand musik och bilder med
tillhörande språkbruk, att europeiseras. Många författare
med två modersmål kommer att skriva på det språk som ger
den största potentiella läsarskaran.

Som Gyllenhammar säger försvagas de nationella
regeringarna kraftigt. Ekonomiskt och politiskt kommer
gemenskapen att styras av en liten elit med Europa som fos-
terland. De demokratiska processer som är knutna till de sto-
ra och viktiga avgörandena kommer med nödvändighet att
bli rätt uttunnade och manipulerbara. Redan idag är Europa-
parlamentet svagt och ingen tror väl att det kommer att få
mer makt på administrationens bekostnad? Avståndet till
den verkliga makten från den enskilde medborgaren kommer
i näringsliv och politik tvivelsutan att bli än längre.

Har vi skäl att frukta för de nordiska nationalspråkens
framtid som politiska, ekonomiska och vetenskapliga språk?
Inte obetingat, tror jag. Politiskt är det möjligt att europeise-
ringen tvingar fram *ett ökat regionalt spelrum*, dvs. att det
inom vissa centralt givna ramar ges ökat utrymme för demo-
krati i regionerna, kanske större utrymme än vad som nu
gäller i de hårt integrerade nationalstaterna av Sveriges typ.
En annan möjlighet är förstås att den europeiska integrering-
en hejdas på grund av motsättningen mellan Västtyskland,
Frankrike och Storbritannien på en nivå där det blir intres-
sant för de andra medlemsländerna att organisera sig i en-
heter som kan balansera de tre stora. I det läget blir Norden
kanske en möjlighet igen.

På samma sätt ser vi i de stora företagskonglomeraten hur
man tvingas ge de enskilda företagen större autonomi för att
främja effektiviteten och flexibiliteten i lönsamhetens intres-
se.

Och vi får väl anta att också inom utbildning och forskning nationalspråken kommer att överleva för att producera ideologi och kvalifikationer för en mellanelit som ännu väsentligen är regionalt och nationellt förankrad. Frågan är bara hur långt ner i utbildningen superspråket kommer att gå. Nedanför forskarutbildningen? Nedanför universitetet? Nedanför gymnasiet? Kommer humaniora att bli de nuvarande nationalspråkens indianreservat i framtiden?

Framtidens språkpolitiska arena ser alltså ut så här ungefär. Vi får ett europeiserat toppskikt av politiker, administratörer, företagsfolk och vetenskapsmän som snart är reellt tvåspråkiga med en tendens att efter en generation gå över till ett av de segrande språken i gemenskapen. De nu existerande nationalspråken kommer att finnas kvar under en lång tid, även om de hela tiden utsätts från en kraftig lexikalisk press från de segrande EG-språken. Fonetiskt och morfologiskt kommer de säkert att överleva så länge de är standardiserade skrift- och talspråk i de nationella eller regionala offentligheterna. Även inom dessa kommer nog en del av språkbruket att vara på ett av de större EG-språken, sannolikt angloamerikanskan, och man kan nog förutspå att nationalspråken överlever som B- och C-lagens medium. De kommer att vara skrift- och talspråk i de regionala offentligheterna: för länspolitiken, för de lokalt verksamma författarna och teatrarna, för företagsadministration som ligger långt ner i hierarkierna etc. Också så ett språk för intimsfären naturligtvis.

Jag föreställer mig att den stora marknaden leder till större och färre enheter på alla områden, alltså också så att vi får färre författare, musiker, konstnärer som hörs av alltfler. Dvs. den kommersiella populärkulturen kommer att dels europeiseras och dels tränga ut mer ambitiös kultur i provinserna, medan den kvalificerade kulturen också kommer att europeiseras (och kanske bli mera kvalificerad och exklusiv) men samtidigt bli mer oåtkomlig för andra än dem som bor i de stora politiska och ekonomiska centra. Vi skulle alltså i stort sett få ett USA-liknande Europa. Jämför t.ex. Sverige och Färöarna. På Färöarna vet många, låt oss säga 60 % vuxna, dels vilken skönlitteratur som kommer ut och dels vilka

politiska frågor som står på dagordningen. En jämförbar orientering i fråga om den relevanta svenska offentligheten har kanske bara 25 % vuxna i Sverige. (Hans Magnus Enzensberger lär ha sagt att det finns en viss typ av viktig litteratur som har ungefär samma upplaga i det stora landet som det lilla, dvs. relativt sett är det lilla landet mera demokratiskt, procentuellt flera läser denna viktiga litteratur där än i det stora landet.) Man kan undra om en europeisering av exempelvis Sverige inte skulle leda till att samhällets politiskt och kulturellt välunderrättade skikt, dvs. det skikt som läser den kvalificerade politiska och kulturella offentlighetens texter, blir procentuellt mindre och att den växande återstoden av befolkningen kommer att följa en europeisk version av USA-vägen: det politiska intresset koncentreras på enstaka massmedialt drivna politiska frågor och så blir det TV-underhållning för resten.

b) *Medierna*. En våldsam ökning av TV-utbudet tycks också oundviklig. Av ekonomiska skäl kommer sändningarna att inrättas så att de kan ses av så många som möjligt. Detta leder sannolikt till en förstärkning av den bildburna kommunikationen på bekostnad av de den verbala. Också i andra medier har vi skäl att vänta en relativ ökning av bildkommunikationen.

Bilden är i sig oanalyserad, implicit meddelelse. En förstärkning av bilden innebär också en förstärkning av den implicita kommunikationen, den oanalyserade rapporten. Delvis går det åt samma håll i stora delar av pressen. Journalisten berättar om vad som hänt och vad folk tycker och tror och känner och upplever. Deskription, mer eller mindre dramatiserad, fikionaliserad och personcentrerad, breder ut sig på bekostnad av tolkning och analys.

Ökningen av TV-utbudet kommer antagligen att öka också TV-konsumtionen i vissa stora tittargrupper. Detta innebär en förstärkning av det offentliga talet på bekostnad av den offentliga skriften, men lägg märke till att TV-ns offentliga tal är mera privatspråkligt än skriftens och radions, eftersom det är underordnat bilden precis som vårt privata talsspråk är inbäddat i en konkret situation.

Slutligen kommer det ökade TV-utbudet att innebära en förstärkning av det angloamerikanska språkbruket. Redan nu fungerar televisionen med sin stora andel engelskspråkliga program som en ständigt pågående engelskundervisning. Också skolornas engelskundervisning blir säkert allt bättre inte minst i samspelet med utbudet från medierna, och det dröjer nog inte så länge innan de kommersiella kanalerna kommer att kunna sända otextade program på amerikanska, liksom filmreklamen för amerikanska varor idag oftast redan är på amerikanska. Eva Ekselius, DN 26 juni 1988: »Vad händer med ett folk när människorna känner sig mera trygga och hemma i den amerikanska tvåoperans värld än i sin egen och i sitt grannland?» Man kan undra hur det går med den inledningsvis diskuterade national- och nordismkänslan i en sådan situation.

Man kan alltså räkna med att massmedierna (i varje fall de som konsumeras av andra är eliten) kommer att förete följande utveckling:

ordet viker för bilden
analysen viker för berättelsen
skriften viker för talet
nationalspråken viker för angloamerikanskan

Sådana här perspektiv ställer framför allt den nationellt inriktade språkvården inför många frågor: Ska vi försvara skriftspråket? Ska vi försvara ett analytiskt förhållningssätt i språkbruket, t.ex. så att också andra skolelever än de som ska ingå i eliten fostras att använda ett argumenterande och utredande skriftspråk? Ska vi hålla emot när angloamerikanskan – inte i form av lånord utan i form av totalt språkbruk i stället för något av våra egna modersmål – breder ut sig i TV-mediet?

c) *Datorerna* kommer att fortsätta sitt segertåg i alltfler samhällslager och de kommer att få alltfler uppgifter. Från språklig synvinkel kan man undra över vilka följder en ökad datoranvändning kan få på skriftspråket, skriftspråkskunskapen och skriftspråksanvändningen.

Ett standardiserat skriftspråk är viktigt i många sammanhang vid ordbehandling och andra datorstödda arbetsuppgifter. Korrekt stavning är exempelvis viktig vid etablerandet av och sökandet i register.

På sikt kommer det sannolikt att finnas program som kan underlätta standardiserat skrivande: exempelvis program som avstavar och kontrollerar stavning. Men vi bör då också notera att sådana hjälpmedel har en tendens att på sikt avkvalificera skrivande själv. Om maskinen avstavar och kollar stavning, behöver man ju inte lära sig sådant med påföljd att man heller inte ser de konstiga rester som sådana program alltid lämnar efter sig i texten. Man överlåter hela ansvaret för saken till de tillgängliga programmen och deras konstruktörer i stället för att använda programmen bara som stöd.

I ett visst avseende ser det ut som om datatekniken redan har blivit ett hot mot respekten för det standardiserade skriftspråket. Redan har många dagstidningar sparat in korrekturläsningen, eftersom journalisterna kan skriva direkt för tryckning på sin ordbehandlare. Möjligen – det sågs så i alla fall – är språkriktighetsfinnisen i de svenska dagstidningarna sämre idag än före den nya teknikens tid.

Vad ordbehandlaren kommer att betyda för texternas utseende är idag svårt att säga. Som skribent får man med datorn starkt förbättrade möjligheter att rätta och förbättra texten lokalt under revisionsfasen. Däremot minskar överblicken över texthelheten, eftersom man inte kan bläddra så lätt i texten och titta på olika textbitar samtidigt. Om detta på något avgörande vis påverkar textens dispositiva kvalitet eller typ är ovisst.

I många sammanhang blir det nog lockande att skriva texter efter färdiga dispositionsmallar, dvs. den skrivande följer standardplaner som finns lagrade i datorn, kanske också med fixa formuleringar för vissa ofta återkommande innehåll. Detta kan leda till en standardisering också på textnivå, som ökar effektiviteten men också bidrar till att texten blir mera opersonlig och till att skribenterna blir förvirrade inför skrivuppgifter som inte passar in i mallen. Här ligger, tror

jag, en klar risk för avkvalificering av de skrivande i många företag och ämbetsverk.

Strikta regler för hur vissa texter, t.ex. innehållsredogörelser, ska skrivas underlättar automatisk informationsbehandling men definierar också i viss mån den summerade artikelns användning och begränsar dess åtkomlighet utifrån andra perspektiv än de som gäller i författarens kulturella miljö.

Möjligen ska man också nämna att datoranvändningen innebär ett ökat tryck på de små språken, eftersom många program och databaser inte kommer att översättas. För folk som vill använda dator för olika ändamål kommer det att i stigande grad betala sig att behärska angloamerikanskan.

Avslutningsvis ett par mer allmänna reflexioner. Det brukar ibland sägas att datoranvändningen kan få språkligt kognitiva effekter eftersom den förtingligar språket och ger försteg åt det rationella, explicita, digitala, fyrkantiga tänkandet på bekostnad av det sökande, metaforiska tänkandet. Särskilt om ordbehandlandet har tillgång till olika lexikaliska och andra hjälpprogram kan hanteringen förstärka uppfattningen om språket som ett system av fixt avgränsade byggklossar och språkbruket som en hantering av dessa klossar.

Man räknar vidare ofta med att det samhällsliga arbetets organisation och därmed det samhällsliga språkbruket kommer att påverkas genom att folk med datorer kan sitta hemma. (Man behöver då inte åka bil till jobbet och smutsa ner miljön, man kan passa barn samtidigt som man jobbar, brukar det heta.) Men idag är många arbetsplatser ett slags mikrooffentligheter där man talar med varandra om vad som rör sig i tiden. Övergången till hemdatorarbete skulle innebära att den sortens deltagande i vardagsnära offentligt samtal skulle falla bort. Å andra sidan skulle den anställda i högre grad få ägna sig åt skriftligt arbete, låt vara normalt mycket standardiserat. Men återigen: den nämnda tendensen gäller folk i allmänhet, inte eliten.

Sammanfattningsvis: De högutbildade samhällsskikten kommer att i sitt offentliga liv gå över till ett europeiskt stor-språk (och reservera modersmålet för frukostbordet), medan

folket ännu länge kommer att via skola, massmedier och lokalpolitik ha kvar sina nationalspråk, eventuellt t.o.m. i mera utpräglade regionala varianter. Ståndscirkulation, blandäktenskap, de nationella parlamentens maktlöshet, datorisering och TV-tryck kommer att leda till en svårare situation för nationalspråken. Försvagning av skriftens ställning kan innebära en försvagning av standardiseringens möjligheter och därmed av de små språkens chanser att stå emot de stora. Försvagning av de nationella språken som medier för en kvalificerad offentlighet kan få viktiga negativa symboleffekter: nationalspråket talas bara av dem som inte vågar sig ut i vida världen. Nationalspråken blir stugsittarnas och ankdammsplaskarnas tungomål, med en för varje decennium alltmera provinsiell klang.

En provokativt pessimistisk framtidsbild alltså. Jag hoppas att andra kan argumentera för en – ur nordistisk och särpråklig synvinkel – mera hoppfull inställning.

3. Arbetsuppgifter

Jag tror ändå vi kan bli ense om att dagens nationalspråk kommer att ligga under en svår press i framtiden. I det här perspektivet är det nog inte så stor skillnad mellan att arbeta med nationell språkvård och en språkvård som stärker den nordiska språkliga gemenskapen. Att rädda nationalspråken innebär att rädda den internordiska kommunikationen på dagens nivå. Låt oss ändå först se på de åtgärder som tar sikte på den internordiska kommunikationen.

Om målet är ökad internordisk språkförståelse och kommunikation, finns det två vägar att gå: (1) Man kan försöka minska skillnaderna mellan de skandinaviska språkens normsystem genom gemensamma standardiseringsåtgärder. (2) Man kan stimulera viljan och öka förmågan att förstå grannspråken, t.ex. genom åtgärder i den obligatoriska skolan, genom att öka tillgängligheten av grannspråkstexter i tal och skrift (främst genom etermedierna) etc. Under de tio år som det nordiska språksamarbetet har varit institutionaliserat har arbetet följt båda dessa vägar.

Den första vägen har granskats rätt ingående vid den konferens i Sundvollen som Erik Hansen och jag planerade och som det nordiska språksekretariatet ordnade 1981. Där gick vi område för område igenom möjligheterna att samnordiskt standardisera svenska, danska och norska för att göra språken mera lika varandra.

Konklusionen blev på det hela taget pessimistisk. *Stavningen* är mycket svår att ändra på i länder med så hög grad av allmän läskunnighet som i Norden, och eventuella ändringar måste i första hand ta hänsyn till nationella behov. I dag är det svårt att tänka sig en reform av stavningen som inte skulle göra den ljudenligare, men en nordistiskt inriktad stavningsjustering skulle säkert i de allra flesta fall leda åt motsatt håll. (Även om dagens språkvetare brukar tala sig varma för icke ljudenlig stavning, så sker argumenteringen normalt ändå i konserverande syfte, man vill inte ta ansvaret för att göra stavningen ännu mindre ljudenlig.)

Samverkan för att *standardisera nya ord* har kanske hittills inte gett så mycket resultat, lika litet som den institutionella språkvården nationellt har så mycket att skryta över här. Personligen tycker jag ändå att det här området är spännande och jag är övertygad om att arbetet på samnordiska nyord har ett starkt symbolvärde. En lyckad, väl marknadsförd lexikalisk harmonisering kan vara ett bra sätt att göra folk medvetna om sin känsla av nordisk gemenskap och om sitt värdesättande av den internordiska kommunikationen. På så vis kan aktionen indirekt ge en skjuts åt andra aktiviteter som i det långa loppet betyder mer för den internordiska kommunikationen. Detta gör mig benägen att förorda få men spektakulära, väl förberedda aktioner med stor massmedieinsats, aktioner som helst bör involvera många personer.

En nordisering (som tyvärr inte går ut över svenskan och som det därför kanske är otaktiskt att påminna om i detta forum) vore en *räkneordsreform* i Danmark. Norge har redan satt i gång. Det tycks gå framåt även om takten är långsam. Kanske behövs det att man sätter förnyad skjuts på utvecklingen. I Danmark har man visst inte vågat satsa på saken. Detta vore ändå en språkreform som framför allt skulle kun-

na motiveras inomspråkligt (isomorfi mellan språk och siffernotation) men som dessutom skulle vara till stor fördel i den internordiska kommunikationen, inte minst för den gemensamma handeln och det sifferdominerade politiska samarbetet. Jag kan inte tänka mig annat än att en sådan reform skulle vara möjlig när det konservativa Storbritannien vågade gå över till decimalsystemet. Här ligger det en spännande uppgift framför de danska kollegerna. Ska man lyckas i Danmark med en sådan här sak måste man ju visa att övergången är både rolig och nödvändig. Kanske räkneorden trots allt är mindre känsliga än majonnäsen?

Än viktigare är förstås sådana åtgärder som syftar till att göra den skandinaviska semikommunikationen effektivare utan ingrepp i de nationella språken. Vad det gäller är då framför allt att *vänja folk* vid att läsa och höra varandras språk. Danskar, norrmän och svenskar måste ofta få hamna i situationer där de ser att det inte alls är så svårt att begripa grannspråken. Då nedmonteras emotionella blockeringar och förmågan att förstå övas upp. De givna metoderna är exempelvis följande

nordisk TV (Vad gör vi nu när planerna på en nordisk telesatellit har havererat?)

nordiskt skolsamarbete: gemensamma läroböcker (till att börja med i små specialämnena), utbyte av lärare, utbyte av elever

Den just sjösetta nordiska bokklubben verkar vara ett utmärkt initiativ som bör ges stöd tills det får luft under vingarna. En ännu viktigare åtgärd vore att bygga upp ett *nordiskt universitet*. Troligtvis borde man börja med sådana specialiteter där den internationella utvecklingen går snabbt och där det är viktigt att samla resurserna: naturvetenskap, teknologi, biologi, ekonomi, internationell juridik. För att inte de olika ländernas grundutbildningstraditioner ska sätta käppar i hjulet bör man satsa på forskning och forskarutbildning i första hand. Förebilden bör vara institutioner av typ Max Planck-institutet eller de östeuropeiska vetenskapsakademierna.

Den traditionella metoden är regelrätt *undervisning i grannspråken*. Jag tror personligen inte det finns så mycket att vinna på en ökning av tiden för undervisning i grannspråken. Som jag ser det bör vi framför allt arbeta för ett ökat inslag av undervisning *på* grannspråken av lärare som har grannspråken som modersmål. Detta är det bästa sättet att undervisa också i grannspråken. En sådan undervisning bör komma tidigt, kanske i tredje och fjärde klass, när barnen ännu inte drar sig för att härma (och när de har lättast för att intuitivt internalisera fonologiska system), den tid då barnen också lär sig tusentals ord om året och då några hundra särpräkliga tilläggord inte skulle utgöra någon större belastning. Då vore det lätt att vänja sig vid de andra skandinaviska språkens fonetik och vid att lära sig några skandinaviska ord extra. Fr.o.m. högstadiet bör eleverna enligt min mening läsa grannspråkstexter för innehållets skull – i alla ämnen.

Här finns det förstås många svårigheter att övervinna. Framför allt måste man kunna argumentera mot skolmyndigheter, lärare och föräldrar att den här inriktningen inte berövar modersmålsundervisningen något utan ger eleverna en språklig medvetenhet som tvärtom redan på kort sikt kan antas gynna läs- och skrivinläringen på modersmålet. Reformen behöver kanske inte bli så dyr, men merkostnader blir det förstås. Den förutsätter att lärare från grannländerna anställs på fast basis vid alla grundskolor. Detta är enligt min mening det enda verkligt effektiva sättet att via skolan förbättra den internordiska språkförståelsen. Det är viktigt att med nordiska pengar börja med försök i några valda kommuner. Här kunde Nordiska rådet kanske göra något för att visa om man menar allvar med retoriken.

Undervisning i grannspråken skulle faktiskt också kunna ges i TV och i radio. Självklart bör den kopplas till allmän samhällsinformation om grannländerna. Vidare bör man erbjuda korta intensivkurser för anställda inom näringslivet, organisationerna, politiken, den offentliga administrationen i språkförståelse och internordisk kommunikation av samma typ som de kurser vilka ges i främmande språk, när människor ska börja arbeta i ett annat land.

En annan väsentlig uppgift är att åvägbringa *internordiska språkhjälpmedel*. Det är en skam att det inte finns aktuella tvåspråkiga ordböcker åt båda hållen mellan alla de nordiska språken, de större och de mindre. Ett *nordiskt lexikografiskt institut* (redan tidigare föreslaget av Baldur Jónsson) borde ofördröjligen upprättas med språknämnder och språksekretariat som faddrar och med uppgift att modernisera och nyskriva sådana ordböcker. Möjligen bör dessa ordböcker läggas upp kontrastivt (särordböcker), eftersom ordförråden överlappar i så hög grad. Dessa ordböcker bör vara encyklopediskt inriktade så att namn på företeelser som är landsspecifika beskrivs innehållsligt (och inte bara språkligt) och kontrastivt. Även om man satsar på ordböcker med det skiljaktiga ordförrådet, bör man enligt min mening parallellt arbeta med fylligare (datorlagrade) internordiska ordböcker med encyklopediska inslag. Man kan förutse en allt vidare marknad. Ett samarbete av det här slaget skulle innebära betydande effektivitetsvinster, eftersom det inte minst med datateknikens hjälp skulle vara lätt att utnyttja materialet i ett tvåspråkligt lexikon vid arbetet på andra tvåspråkiga lexikon, där det första lexikonets språk ingår i kombination med andra språk. På sikt skulle ett sådant institut ta sig an också viktiga ordböcker mellan de nordiska språken och språk utanför Norden i de fall där kommersiella förlag inte vågar sig på uppgiften.

Eftersom jag tror att kunskap om och intresse för de andra nordiska länderna är den bästa garanten för att man också ska lära sig förstå grannspråken ser jag inte en nackdel i att böcker eller andra texter från de andra nordiska språken översätts. Det vi från språkligt håll skulle kunna bidra med är *automatiska översättningsprogram*. Såvitt jag vet finns det i dag ingen forskning på detta området trots att det översätts mycket grannspråkstext. (Mellan nynorska och bokmål lär det dock finnas ett översättningsprogram.). Program för råöversättning mellan de nordiska national- och minoritetsspråken bör utarbetas. (Jag ser med fasa fram emot den dag då det går snabbare att få en text från ett annat EG-språk översatt till danska än en text på något grannspråket bara

därför att det råkar finnas program för det förra men inte för det andra.)

Men det nordiska språksamarbetet behöver som jag redan har sagt inte gälla bara den internordiska språkförståelsen, det kan också avse de nationella språknämndernas inre arbete, eftersom så många av arbetsuppgifterna är desamma. Jag ska avslutningsvis också ta mig en titt på vad som här kan vara intressant att göra.

Naturligtvis är det inte allt som lönar sig att samarbeta om. I en del fall blir samarbete en omväg, i andra en arbetsbesparande genväg. Inom *följande områden* tror jag man kunde överväga någon form av samarbete eller arbetsdelning:

lexikografi (t.ex. om enspråkiga konstruktions- och uttalsordböcker eller tvåspråkiga ordböcker mellan främmande språk och nordiskt språk)

principer för textrådgivning (till myndigheter, organisationer, massmedier o.l.)

skrivregler

förarbeten till språkriktighetshandbok (»antibarbarus»; inkl. telefonsvararverksamheten)

nyordslansering

avstavningsprogram

åtgärder för att höja språklig medvetenhet hos befolkningen (göra »var och en sin egen språkvårdare»)

Låt mig kommentera ett par punkter. Vi borde gemensamt arbeta på att hitta ett system som tillåter oss att fånga behovet av *nya ord* på ett tidigt stadium, samtidigt som vi bygger upp ett effektivt system för marknadsföring av bra ord som svarar mot de uppkomna behoven. Man kunde tänka sig ett kontaktnät av dels grindvakter (som spelar en nyckelroll vid kontroll av mycket lästa texter) och dels skribenter som skriver mycket lästa texter (kanske inte minst s.k. kolumnister). En ny sak som vi kanske kunde gemensamt hitta på en modell för vore den *talande ordboken*. Inte minst när det gäller uttalsordböcker (vanliga ord, ortnamn) vore det en stor för-

del om brukaren kunde slå upp ordet och få uttalet i talad form, t.ex. från en kompaktskiva.

Samarbete sker redan på en del av dessa områden, genom språksekretariatet och vid språkmötena genom erfarenhetsutbyte. I framtiden skulle vi kunna pröva andra, kompletterande former:

ad hoc-seminarier och kurser för nämndernas personal (lexikografi, datoranvändning för olika uppgifter, textrådgivning, marknadsföring av nyord etc.)

arbetsdelning, t.ex. så att tjänstemän i olika nationella nämnder skriver underlag för olika kapitel i skrivregler eller antibarbarus

gemensamma forsknings- eller utredningsprojekt som underlag för det praktiska arbetet, t.ex. med stöd från samnordiska forskningsfonder, utförda av folk utanför nämnderna

Slutord

Om jag i ett tidigare avsnitt var spekulativ och provokativ så kanske det kan tyckas som om mina förslag till arbetsuppgifter delvis är utopiska. Min tanke har varit att vi bör sikta på stjärnorna för att träffa trädtopparna. Möjligen bör vi inte ängslas för att ärligen lägga fram anspråksfulla förslag, om vi nu är övertygade om att de skulle få stor betydelse för den nordiska språkliga gemenskapen. Låt oss alltså arbeta för

ett nordiskt lexikografiskt institut

fast anställda grannspråklärare i skolorna

ett nordiskt universitet

Dessutom bör vi inte glömma att den nationella språkvården, bedriven som ett försvar för våra standardspråk, troligen är den bästa insatsen för bevarandet av den nordiska språkliga gemenskapen. Om våra nationalspråk överlever som fullfjädrade språk, så har vi också en framtida plattform för en internordisk kommunikation.

I detta arbete måste vi själva göra oss klara över vad det är som driver oss. Vi måste bli medvetna om vår egen nordistiska ideologi och inse hur den hänger ihop med och kan avledas av andra mera grundläggande värderingar. Vi måste

se hur vårt försvar för de nordiska nationalspråken och den internordiska kommunikationen ska förhålla sig till vår känsla av gemenskap med Europa, med våra egna regioner, med minoriteterna i våra länder.